

Rudolf Brajčić

ODNOS IZMEĐU CRKVE I DRŽAVE

Svjesna svoje uloge, Crkva i u današnje vrijeme, koje obiluje »promjenom mentaliteta i struktura«, koje »sa statičkog shvaćanja poretka stvarnosti prelazi na dinamično i evolutivno« i koje sve većom i većom socijalizacijom »bez prestanka množi vezanosti čovjeka s njegovim bližnjim« (GS 7), kako bi uz pomoć znanstvenih, tehničkih i ekonomskih sredstava što brže išlo u susret ostvarenju idealnog ovozemnog humanizma, želi nastaviti pod vodstvom Duha Tješitelja Kristovo djelo, želi spašavati, posvećivati to humaniziranje svijeta, a ne ometati i razarati.

Ta suvremena težnja Crkve da sudjeluje u izgradnji ovozemnog humanizma i da u toj izgradnji bude prisutna, stalno izaziva potrebu da se povuku granice između Crkve i države, koja je *ex officio* zaposlena izgradnjom ovozemnog humanizma.

Svrha nam je ovdje da povučemo te granice između Crkve i države, vodeći čitaoca do tog razgraničenja postupno po razlaganjima koja su za to potrebna.

1. *Dva oblika očovječivanja*

Iako zbog jedinstva čovjekova bića ne smijemo ništa u njegovu životu dijeliti jedno od drugoga, jer se u svim životnim oblicima ostvaruje jedan te isti čovjek, što nas upućuje na to da su svi životni oblici bar u korijenu stvarno isto, ipak je zbog lakšeg snalaženja u prosuđivanju čovjekova života potrebno mnogošta lučiti i razlikovati.

1. Vjernici se ostvaruju na dvama područjima: na kultnom i na radnom. Prostor njihova kultnog ostvarivanja je liturgija: »Kao što je Krist poslan od Oca, tako je i sam poslao apostole napunjene Duhom Svetim ne samo da propovijedajući evanđelje svakome stvorenju naviještaju kako nas je Božji Sin svojom smrću i uskrsnućem oslobodio od vlasti Zloga i od smrti te nas prenio u Očevo kraljevstvo, nego također da naviještano djelo spasenja izvršuju žrtvom i sakramentima, o čemu ovisi sav

liturgijski život. Tako se ljudi krštenjem uključuju u Kristovo uskrsno otajstvo: s njime su umrli, pokopani i uskrsnuli te primaju duh posinjenja »s kojim vičemo: Abba, Oče« (Rim 8, 15) i postaju pravi klanjaoци kakve Otac traži« (SC 6). S liturgijom, koja je djelo Krista svećenika i njegova Tijela, koje je Crkva, vjernici »pomoću vidljivih znakova očituju i, na način svojstven pojedincima, ostvaruju svoje posvećenje, a time Kristovo otajstveno Tijelo, naime Glava i njegovi udovi, vrši cjelokupno javno bogoslužje« (GS 7, 3).

Čovjek samo stupajući u dodir s izvanjskim svijetom, u prvom redu s ljudima, a onda sa stvarima, može *doživjeti svoju* nutrinu i sebe samoga, jer je duh *u tijelu*, a to znači da može djelovati, pri čemu ostvaruje doživljaj samoga sebe, samo potpunim izlaženjem iz sebe i saopćavanjem drugome, kao što njegov duh može biti i postojati jedino priopćavajući se drugom, naime tijelu, s kojim tvori jedno biće. Odsječen od drugih, čovjek nije sposoban da ostvari svoj osobni život; njegovo djelovanje ostaje na infrahumanoj razini. Pa kao što mu je za doživljaj samoga sebe potreban bližnji ili, kako kažu, drugo »ja u svijetu«, tako mu je za *potpun* doživljaj sebe, jer je čovjekov duh otvoren za Apsolut, potreban Bog, da se, izlazeći iz sebe i priopćavajući mu se, što se najsvestranije i najobuhvatnije zbiva u liturgiji, doživi u svojoj iscrpnosti te se tako ostvari sa svojim posljednim mogućnostima. Bog je vrhunsko čovjekovo ostvarenje i, kao što je jedan pisac slikovito kazao, »čovjek je najveći na koljenima«. No nikad to ne smijemo shvatiti tako da bi se čovjek mogao svojim kulturnim činima doživljavati i vrhunski ostvarivati u nekoj neovisnosti i odvojenosti od svijeta i od ljudi, kao da bi postojao samo on i samo Bog.

Iza stvaranja, utjelovljenja, ustanovljenja Crkve mi nikad ne možemo štovati transcendentnog Boga a da ga ujedno ne štujemo po stvaranju, utjelovljenju i po Crkvi, imanentna svijetu i našoj povijesti. Religija nije odnos čovjeka prema *samo transcendentnom* Bogu nego i prema imanentnom ujedno. Ne smijemo religiju pretvoriti u odnos prema platonskoj ideji Boga, što se, nažalost, događalo i događa. To je pseudoreligija. Ali bismo isto tako imali krivo kad bismo htjeli štovati samo imanentnog Boga prisutna u svijetu »kao njegovo dno« i u bližnjemu kao »trećem vječnom Ti« s kojim se sastajemo. »Samo imanentni Bog« je također apstrakcija, budući da Bog, stvarajući, utjelovljujući se, ostvarujući Crkvu — postajući, dakle, na razne načine imanentan svijetu, nije prestao biti transcendentan.

Nažalost, na to se u posljednje vrijeme ne pazi uvijek dovoljno pa teologija ne govori uvijek jezikom mudrosti. Ako se prije griješilo okrećući se Božjoj transcenciji, apstrahirajući od njegove imanencije u svijetu, danas je opasnost da griješimo okrećući se Božjoj imanenciji u svijetu, apstrahirajući od njegove transcencije. Istina je uvijek u cjelovitosti. Apstrakcija nije, doduše, laž, ali je uvijek nemar prema dijelu istine od koje apstrahira. U metodičkom mišljenju ima svoje opravdanje, u životu ne, jer mišlju samo promatramo stvari, a životom *djelujemo* na njih. Djelovanje je pak, u što treba ubrojiti i naše štovanje Boga, na konkretnu

stvarnost, a konkretna je stvarnost dana u cjelini. Ako svoje štovanje ne upravljamo na tu cjelinu, ono pogađa fantom (*samo transcendentnog* Boga, a toga nema ili *samo imanentnog* Boga, ni toga nema). Doživljavajući se, dakle, i ostvarujući po liturgiji, stojimo pred Bogom stvoriteljem, otkupiteljem i spasavaocem naših dana, a to znači u prisutnosti svih ljudi, Crkve i Krista, njihovih zajedničkih današnjih povijesnih zbivanja, u kojima je Bog, koga mi molitvom tražimo i štujuemo.

2. No čovjek nije »apstraktno biće koje čuči izvan svijeta«. On je biće u svijetu i samo se po apliciranju svijetu može razgraditi. Gospodina riječ »ne živi čovjek samo od kruha, nego o svakoj riječi koja izlazi iz usta Božjih« (Mt 4, 4) nije kruh »plod zemlje i rada ruku čovječjih« poništila kao vrelo čovjekova života, nego mu je samo porekla isključivost. Čovjek nije odmah, na početku završeno biće. On se svojim životom mora razgraditi i završiti, tek konačno postati. Čovjek, dakako, nastaje po svojim činima. On je u neku ruku svoje vlastito djelo. Ali on je to samo po svom odnosu prema materijalnom bitku na koji je kao »biće u svijetu« upućen. Stoga se čovjek ne ostvaruje samo u crkvi nego i izvan nje, kao radnik u prirodi, koju svojim radom preobrazuje, poboljšavajući neprestano uvjet svoga života. »Kada, naime, čovjek radom svojih ruku ili pomoću tehnike obrađuje zemlju da donese plod i postane dostojnim prebivalištem čitave ljudske obitelji i kada svjesno sudjeluje u životu socijalnih grupa, on tada ostvaruje Božji plan, koji je bio objavljen na početku vremena, da, naime, podvrgne sebi zemlju i dovrši stvaranje, a ujedno razvija i samoga sebe« (GS 57, 2). Duh u tijelu, što je čovjek, samo se kroz materiju, saopćujući se njoj i ulazeći u nju, što biva mnogovrsnim čovjekovim djelovanjem na prirodu, može dalje razvijati i usavršavati. Stoga su rad, privreda, tehnika, kultura, znanost, umjetnost itd. načini kojima se čovjek izvan kulturnog područja razvija u obitelji, u društvu i u političkoj zajednici, težeći općečovječanskom jedinstvu i savršenstvu.

Sve što je stvoreno, stvoreno je Božjom Riječi pa stoga ne može biti bez smisla, glupo i zlo. I sam je stvaralački čin dobar za samoga Boga. Po njemu se Bog ne dijeli i ne postaje manji zato što razlijeva svoju ljubav izvan sebe. Svijet je čovjeku i ljudskoj zajednici dan kao dar ljubavi, da vodi o njemu brigu. Stoga se mora potruditi da pronađe njegove vrijednosti i njegove temeljne zakone pa da ga razvije, jer svijet nije statička figura, nego dinamička vrijednost, koja teži svojoj razgradnji. Čovjek se ne može prema toj razgradljivosti svijeta držati indiferentno, kao da ga se ne tiče, pošto mu je svijet jednom dan da o njemu vodi brigu. Njegovo zaposlenje u prirodi jest poslušnost Ocu. »Stoga prianjajući vjerno uz evanđelje i služeći se njegovim silama, pozvani sa svima koji vole i gaje pravdu, (kršćani) prihvaćaju golemi posao koji ovdje na zemlji treba da se obavi, a o kojemu treba da dadu račun onome koji će sve suditi u posljednji dan. Neće svi koji kažu »Gospodine, Gospodine« ući u kraljevstvo nebesko, nego oni koji čine volju Oca i koji se djelotvorno laćaju posla« (GS 93, 1). Iako ovdje nemamo stalna prebivališta, ipak nema drugog puta u nebo do savjesnog ispunjavanja zemaljskih dužnosti i ze-

maljskih poslova. Samo po njihovu ispunjavanju postizavamo svoje savršenstvo.

I veza vidljivoga svijeta s Kristom upućuje nas na vidljiv svijet kao na izvor našeg razvitka. Sveti Pavao piše o Kristu: »On je savršena slika Boga nevidljivoga, prvorođenac svakoga stvorenja. Sve je stvoreno po njemu i za njega« (Kol 1, 15. 16). Stvaranje je već od početka usmjereno prema utjelovljenju, koje predstavlja vrhovnu točku stvaralačkog plana, prema kojoj konvergira sve kao prema svome središtu i prema kojoj se sve evolvirao kao k svom konačnom dostignuću i ostvarenju. U temeljima kozmičke evolucije nije ugrađena samo naravna zakonitost i dinamika koja je vodi k naravnom završnom vrhuncu nego je u nju ugrađena i kristična svrhnost s krističnom dinamikom koja je usmjeruje prema Kristu kao punini svega stvorenja, jer »Bog u njemu odluči nastaniti svu puninu« (Kol 1,19). Stvari nisu čisto stvari. Kad god čovjek stupi među njih i prihvati ih se, on ne može toga učiniti, a da, znao to ili ne znao, dinamiku stvaranja ne upravi prema Kristu i ne ostvari svoje vrhunaravno spasenje. U tom je smislu svako stvorenje sakrament, mjesto našeg životnog susreta s Kristom i našeg ostvarenja u njemu.

Čovjek, dakle, ostvaruje sama sebe, postizava svoje spasenje i usavršuje se prema Kristovoj slici, jednom riječju, humanizira se na dvama raznim područjima: na kulturnom (liturgija) i na radnom (rad), a to znači da se humanizira dvovrnim načinom djelovanja: kulturnim (bogoštovnim) činima i ovozemnim zanimanjima. Radio jedno ili drugo, molio se ili radio, uvijek radi na jednom te istom: na svojoj razgradnji.

2. *Kulturno i radno u Starom i Novom zavjetu*

Ni na kulturnom ni na radnom području čovjek, međutim, nije sam, nego je član ljudske zajednice, pa se i njegovo ostvarenje kao religioznog i kao profanog bića zbiva u organiziranom društvu i kroz to društvo. I liturgiju, po kojoj se ostvaruje na kulturnom području, i svoje ovozemno zanimanje, po kojem se ostvaruje na radnom području, može vršiti samo u zajednici, unutar nje i po njoj, dakako, na različite načine zajedništva, već prema komunitarnoj naravi liturgije i ovozemnog zanimanja. Da li onda za čovjeka postoje i dva različita društva i dvije različite organizacije, jedna na kulturnom području i za to područje, a druga na radnom i za nj? Odgovor je nejednak s obzirom na Stari i na Novi zavjet.

1. Po Sinajskom savezu između Jahve i izraelskog naroda kulturno i radno područje tako je međusobno povezano da su državni zakoni bili ujedno i vjerski, i obratno. Ogriješiti se o građanski zakon, npr. o zakon koji je uređivao način baštinjenja ili o zakon koji je uređivao obiteljski život, značilo je neposredno prekršiti Božju volju, koja je te zakone dala. Zato je Židova teško shvatiti povijesno, biološki, sociološki. Sam je pak Bog birao i neposredno uvodio u vršenje društvene i duhovne vlasti svoje predstavnike Mojsija, Jošuu, suce, Saula, Davida. Oni su Božji pomazanici

i moraju se brinuti i za vremenito opće dobro i za vjerski život u Izraelu. Oni prinose, bar u nekim slučajevima, i žrtve, premda se ne smatraju svećenicima u pravom smislu riječi. Svjetovni su i duhovni vođe svoga naroda u isti mah. Monarhija je, doduše, uvedena u Izrael po ugledu na okolne države, ali je u tolikoj mjeri prožeta duhovnim elementima da njezina profano-politička organizacija stupa u pozadinu. Poslije njezine katastrofe (babilonsko sužanjstvo) veliki svećenik, iako je predstavnik sasama duhovne institucije, preuzima i stanovite kraljeve funkcije.¹

U Izraelu ne postoji Crkva i država. To je u njemu jedno te isto. Izraelac je i na kulturnom i na radnom mjestu pod istim vodstvom. Ista vlast vlada njegovom ekonomijom, politikom, materijalnim progresom, kao i bogoslužjem u hramu. K tome javni poredak u državi ne počiva na ljudskim zakonima i odredbama, nego na zakonima i odredbama dobivenim neposredno od Boga, pa i sam je Jahve Izraelov kralj. Time je cjelokupno društveno i političko djelovanje dignuto u neposrednu službu Bogu. »Božja slava« boravi skupa s narodom pod njegovim šatorima. (Izl 31, 19 si; 16, 10; 24, 16 itd.) Idući u vojsku, Izraelac se pribraja »vojsci Boga živoga«. I to društveno i političko djelovanje uzdignuto na razinu izravne službe Bogu u sklopu neposrednog Božjeg vodstva stavljeno je u službu jednog eminentnog religioznog zadatka: ono je prolog za Kristov događaj.

Upravo ta upravljenoš profane izraelske povijesti na Kristov događaj daje joj iznimno mjesto među svim profanim povijestima. Ta je povijest kao povijest etičkog i proročkog monoteizma, izvedena u savezništva s Bogom, spasonosno Božje djelovanje. Ona pripada povijesti spasenja i njezini su događaji spasonosni: izlazak iz Egipta, događaji u pustinji — jer u njima djeluje Bog i po njima vodi spasonosni dijalog s ljudima. Ona je, kao i sve ostale povijesti, otvorena prema budućnosti, ali budućnost koju ona sobom nosi jest Krist i njegovo spasenje, jer Bog je s ljudima započeo dijalog u vidu utjelovljenja. Krist je nevidljiva duša te povijesti, povijesno izražena u obliku iščekivanja Mesije.

2. Utjelovljenjem Sina Božjega, njegovim boravkom među nama, njegovim djelima i njegovom riječi, a nadasve njegovom smrću i uskrsnućem, Bog je završio svoj plan otkupljenja svijeta i svoj dijalog s ljudima; time je povijest izraelskog naroda prestala da bude sredstvom spasonosnog Božjeg djelovanja, a nije moguće ni da tu ulogu u budućnosti preuzme bilo ona, bilo povijest kojeg drugog naroda. Poslije rođenja Sina Božjega krilo profane povijesti postalo je sterilno za čovjekovo spasenje. Iz nje se više ne rađa spasenje, nego u njoj valja ostvariti zadobiveno spasenje. Povijest pred Kristom išla je za utjelovljenjem Božjega Sina, a poslije Krista ide se za pokristovljenjem povijesti. Narod i narodna povijest ne poistovjećuju se više s Crkvom kao u Starom zavjetu. Dapače, oni žive u dinamičnoj oprečnosti. Crkva kao univerzalna ustanova spasenja otkupljuje narodnu povijest potrebnu spasenja, ostvarujući u njoj Kristovo spasenje, tj. mis-

¹ Usp. R. de VAUX, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, Cerf, Paris 1968, str. 176.

tičnog Krista. Poistovjetiti Crkvu s narodom i narodnom povijesti, znači učiniti sebe starozavjetnim vjernikom koji još iščekuje Krista i izvrnuti red Božjega promisla kako nam se očituje u povijesti spasenja.

Ni politička zajednica i njezina vlast nemaju više utjecaja na kulturnom području kao u Starom zavjetu. Crkva je na tom području kao na svom vlastitom području neovisna i autonomna od političke zajednice. Pošto je profana povijest Kristovim dolaskom izgubila obilježje spasonosnosti i sredstva u ruci Božjega Saveza, koje je imala dok je svojim događajima spasonosno spremala Otkupiteljev dolazak, prestao je razlog da politička zajednica i vlast, koja upravlja tijekom događaja profane povijesti, odlučuje u stvarima vjere i bogoštovlja. Stoga Crkva nije nikad u svojoj prošlosti mirno gledala uplitanje javne vlasti u njezine unutrašnje stvari i od sveg srca pozdravlja odluku kojom se naša država toga odriče. Crkva se također ne nada svome razvoju i svome cvatu koji bi postigla uz pomoć političke zajednice. »Kad se apostoli i njihovi nasljednici sa suradnicima šalju da ljudima navješćuju Krista Spasitelja svijeta, pri vršenju svog apostolata oslanjaju se na moć Božju, koji vrlo često u slabosti svjedoka očituje snagu evanđelja. Treba da se svi koji se posvete službi Božje riječi koriste putovima i sredstvima evanđelja koja se u mnogo čemu razlikuju od sredstava ovozemaljskih država« (GS 76, 4).

Uzdizanjem starozavjetne političke zajednice i političke vlasti, kao i povijesnih događaja te zajednice na stupanj nosivosti spasenja i sredstva za dijalog Boga s čovjekom ta je zajednica zapravo izgubila svoju posebnost i bila podređena kulturnoj perspektivi. Kristov dolazak, kojim ona prestaje da bude povijest spasenja, vraća je njoj samoj u profanost, na kojem području postaje samostojnom i neovisnom od kulturnog područja. O tom su jasne Isusove riječi: »Dajte caru što je carevo« (Mt 22, 21). »Moje kraljevstvo nije od ovoga svijeta« (Iv 18, 36). »Čovječe, — odvrati mu Isus — tko je mene postavio vama za suca ili djelioca?« (Lk 12, 13) Krist nije dao nikakav politički, socijalni ili kulturni program. Ni Crkva nema zadatak da podiže određeni poredak u svijetu i da njime rukovodi. Pa kao što nema pravo da uvodi određeni poredak u svijetu, tako nema ni prava da već uvedeni poredak odobrava ili mijenja. Sve je to izvan njezine kompetencije kao organizacije na kulturnom području. »Politička zajednica i Crkva, svaka na svome području, neovisne su jedna od druge i autonomne« (GS 76, 3). Vjernik, dakle, živi u sklopu dviju zajednica: vjerske na kulturnom području, tj. Crkve, i političke na radnom području, tj. države.

Odvajanjem Crkve od političke zajednice ta zajednica i ljudske vrijednosti u njoj ne gube svoje naravne vrijednosti kao da bi bez integralističkog tumačenja, tj. bez odnosa s Crkvom kao kulturnom zajednicom bile bezvrijedne. Ne treba filozofiju učiniti teologijom, ni kulturu pobožnošću, ni umjetnost mistikom, ni trgovinu karitasom da bi postale vrijedne stvari. One su to već po svojoj naravi i po svojim imanentnim zakonima. Ne postoji samo jedna vrijednost: štovanje Boga. Uz nju su isto tako i druge vrijednosti: tehnika, privreda, umjetnost, politika, filozofija, sport, kul-

tura itd.^a Neuviđanje tih vrijednosti lako dovodi do onoga od čega nas odvraća sv. Augustin: »Ne smijemo željeti da bude nesretnika da bismo mogli na njima vršiti djela milosrđa. Ti daješ svoj kruh gladnima. Bolje bi bilo da nitko nije gladan i da nikom ne daješ svoj kruh. Zaodijevaš onoga koji nema odijela. Bolje bi bilo kad bi svi bili dobro obučeni i kada golih ne bi bilo. Ali tada bi ugasila ljubav? Čišća bi bila ljubav kada drugima, koje susrećeš, ništa ne bi bio obvezan.«³

3. Čovjekovo životno jedinstvo

Iako su Crkva i država dvije različite društvene organizacije, jedna od druge neovisne i odijeljene, vjernik koji je član i Crkve i države, jedan je isti *nedjeljiv čovjek*. On nema dva života, nego samo jedan. Stoga mora postojati točka u kojoj se djelovanje unutar Crkve i djelovanje unutar države integriraju ili u kojoj se kultno i radno ujedinjuje kako bi čovjek, djelujući na raznorodnim područjima, sačuvao svoju životnu cjelovitost.

Kao što nije teško uočiti granicu, na kojoj se kultno dijeli od radnoga, tako nije teško vidjeti ni točku u kojoj se oni sastaju. Granica kulturnog i radnog jamačno je dana *neposrednim predmetom* kulturnih i radnih čina. Dok je *neposrednim predmetom* štovanja *Bog*, dotle je *neposredan predmet* čovjekova ovozemnog zanimanja *ovaj svijet*, čijim obdjelavanjem čovjek uzdržava i sređuje svoj ovozemni život. Točka koja ih združuje jest čovjekov *posljednji cilj*, prema kojemu čovjek usmjeruje i svoju molitvu i ovozemni rad. U funkciji posljednjega cilja stoje jednako čovjekova ovozemna zanimanja kao i njegovi bogoštovni čini. Čovjek se po jednim a po drugima jednako transcendentno ostvaruje prema Kristovoj slici. Ovozemno zanimanje nije liturgija niti je liturgija ovozemno zanimanje, ali je ovozemno zanimanje dobra i sveta stvar, kao i liturgija. Njime se čovjek posvećuje, tj. humanizira prema Kristovoj slici, kao i liturgijom.

Ovdje moramo upozoriti na jedno preusko shvaćanje vjerskog života i same vjere. Neki bi htjeli da se na vjerski život i na vjeru odnose samo bogoštovni čini u raznim oblicima liturgijskih obreda i privatnih molitava. Vjera nije samo pojava nesvodiva na subjektivni svijet čežnja, nego je ona i *središnja* čovjekova odluka, koja je uvijek nešto više od pustog doživljaja i koja se uzdiže na stupanj vrednovanja svih životnih oblika. Vjera je središnji životni angažman, koji u svim životnim prilikama, dakle ne samo na kulturnom nego i na radnom području, teži k svome ostvarenju. Bog kojemu se vjernik klanja nije samo Bog sakristije i crkve, Bog nekoliko jutara crkvenog zemljišta, nego univerzalan Bog, koji živi i djeluje i preko crkvene ograde u svijetu, pa vjernik ne može opstojati u aktualitetu i dinamici svoje egzistencijalno-religiozne odluke susrećući Boga samo u crkvi, a ne susrećući ga i u svijetu, u svojem ovozemnom zvanju i na mjestu

² Usp. A. AUER, *Kirche und Welt*, u F. HOLBÖCK — Th. SARTORY OSB, *Mysterium Kirche*, II, Müller, Salzburg 1962, str. 492.

³ *Retract.* VIII, 5. PL 35, 2038.

koje zauzima u društvu. Vjera, dakle, shvaćena ne kao bogoštovni habitus, nego kao religiozna egzistencijalna kategorija usmjeravanja cjelokupnog života prema bezuvjetnoj Istini (Bogu), integrira život čovjeka vjernika kao člana Crkve i čovjeka građanina kao člana države.

4. Crkva i ovozemni život

I baš taj transcendentni posljednji cilj, koji oko sebe kristalizira sav čovjekov život, ne samo kulturni nego i radni, dajući mu unutrašnje jedinstvo i vjera koja kao čovjekov totalizirajući životni angažman normira ne samo njegove bogoštovne čine nego i čine unutar građanskog društva, nameću Crkvi kao vjerskoj ustanovi brigu i za građanski život njezinih članova, koji se odvija unutar države. Nije univerzalnost Crkve, koja bi Crkvu gonila na probijanje u društvo »da bi misionarskim žarom nametala« drugima svoju ideologiju, osnovica za njezino zalaženje na naše društveno područje, nego potreba pastoriziranja njezinih vjernika.

U svrhu pastoriziranja svojih vjernika Crkva kao organizirana zajednica ima misiju da svjetlom Božje riječi osvjetljava sva područja ljudskog djelovanja i da donosi za svoje članove moralne sudove u skladu s katoličkom moralnom o svim njihovim pothvatima, pa i političkim, da li su moralno dobri ili zli, jer svim tim zemaljskim pothvatima, ne isključivši ni jedan, kao egzistencijalnim ostvarenjima samih sebe vjernici izgrađuju transcendentni humanizam prema Kristovoj slici. Vjernik ne može pristupiti nijednom djelu, na kojem bilo sektoru, ne isključivši ni politički, bez orijentiranja na svoj posljednji cilj. To bi značilo provoditi dezintegraciju svog vlastitog života, koji je jedan i nedjeljiv, i razbijati svoj vlastiti životni totalitet. Životno opredjeljenje za transcendentni humanizam prema Kristovoj slici kao središnja životna odluka ne ostavlja u životu nikakav vakuum kao moralno neutralan prostor, na kojem bi mogao djelovati bez obzira na nju. Ni u čemu ne može postupati nesavjesno, nego jedino s dobro odgojenom moralnom sviješću u skladu sa svojom vjerom.

Moralne sudove Crkve o političkim stvarima ne valja zamjenjivati s političkim sudovima o tekućim stvarima. Nije na Crkvi da prosuđuje o političkoj prikladnosti ili neprikladnosti djelovanja svojih vjernika da li su njihova politička djela i djelovanja politički kratkovidna ili politički uspješna. To na nju kao vjersku instituciju ne spada. Na nju ne spada da djeluje politički, jer ona nije politička zajednica. Pretvoriti je u političku zajednicu ili u skupinu političkog djelovanja znači učiniti je monstrumom koji se zove klerikalizam u politici. Vjernici politički ne djeluju po direktivama Crkve, »već po logici vlastitog interesa na temelju konkretnih potreba solidarnosti radnih ljudi i društvenog interesa zajednice«. Njezino je pomagati vjernike da u svemu žive i djeluju prema moralnim normama svoje vjere, provodeći ovakvu ili onakvu političku akciju. I protokol između Sv. Stolice i naše države onim svojim dijelom o neodobravanju ili

0 osuđivanju *na bazi katoličke moralke* političkog terorizma priznaje Crkvi pravo moralnog prosuđivanja političkih djela.⁴

U tom pastoralnom djelovanju (ne političkom!) Crkva se mora obazirati na odraslost svojih vjernika i poticati ih da sami donose moralna rješenja svojih ovozemnih problema. »Od svećenika neka laici očekuju svjetlo i duhovnu snagu. No neka ne misle da su njihovi pastiri uvijek tako stručni da na svako, pa i teško pitanje što iskrasne imaju već gotovo konkretno rješenje ili da su oni upravo za to poslani. Neke radije sami, prosvijetljeni kršćanskom mudrošću i s poštovanjem, uvažavajući naučavanja Učiteljstva, preuzmu svoju odgovornost« (GS 43, 2).

Pastoralna briga institucionalne Crkve traži također da se Crkva kod javnih vlasti zalaže u ime svojih vjernika, za čiju je vječnu sudbinu odgovorna, za slobodu njihove savjesti, temeljene na dostojanstvu ljudske osobe, kako bi oni u građanskom društvu mogli vršiti svoje dužnosti bez opasnosti da budu dovedeni u nepriliku da rade protiv svoje savjesti. »Ovaj vatikanski sabor izjavljuje da ljudska osoba ima pravo na vjersku slobodu. Takva se sloboda sastoji u tome što svi ljudi moraju biti slobodni od pritiska bilo pojedinaca, bilo društvenih skupina ili bilo koje ljudske vlasti, i to tako da u vjerskoj stvari nitko ne bude primoravan da radi protiv svojoj savjesti ni sprečavan da radi po svojoj savjesti, privatno i javno, bilo sam, bilo udružen s drugima, unutar dužnih granica« (DH 2, 1).

Crkva ne bi bila prava vjerska ustanova kad ne bi imala pravo zalagati se za svoje članove u njihovim religiozno-egzistencijalnim pitanjima budući da se ljudi združuju u vjersku zajednicu i stvaraju društvenu ustanovu u prvom redu za obranu svojih vjerskih prava. Ta posrednička uloga Crkve, budući da se odigrava na vjerskom, a ne na političkom području, u ime transcendentnih ciljeva i vrijednosti kao što je savjest, a ne u ime ovozemnih ciljeva i vrijednosti vremenite naravi, ne protivi se opravdanoj tendenciji socijalističkog samoupravnog društva da se odupre posredničkim ulogama u rješavanju ovozemnih problema s kojima se susreće. Radi se, naime, o posredovanju na temelju moralne procjene stvari, a ne političke, na temelju moralnosti, a ne političnosti, pa se ne protivi političkoj emancipaciji države. Ne protivi se ni ljudskoj emancipaciji, kojoj je smisao očovječenje, tj. ukidanje svakog fenomena otuđenja kao sastavnog dijela teorije o čovjeku i čovjekove prakse, jer je katolički moral po kojem Crkva provodi svoje moralne procjene, humanistički moral, kojem je osnovica ljudska narav obogaćena Kristovom milošću i koji ide za tim da tu narav razvije do najvišeg stupnja humanosti u ovozemnosti.

Svojom je, dakle, pastoralnom brigom Crkva, iako ne politička zajednica, prisutna u ovozemnim zbivanjima. Ona je ustanovljena radi svijeta i njegova spasenja pa mora, makar se kao kulturna zajednica razlikovala od ovozemnih društava, biti ipak u svijetu. Ali Crkva je svojom pastoralnom brigom, o kojoj smo govorili, prisutna u svijetu kao institucija. No ona

⁴ Vidi *Religija i društvo*, Zagreb 1969, str. 244.

nije samo institucija, samo hijerarhija. Ona je Božji narod, u koji su uključeni hijerarhija i svi vjernici laici, svi kršteni u Crkvi, zajednica svih pozvanih od Boga. Stoga, gdje su u svijetu krštenici, tamo je Crkva, ne kao organizacija, nego kao Božji narod, kao oni koji su oživljeni Duhom po vjeri u Krista i krštenjem te pozvani da se kroz ovozemni život razviju i dođu »k mjeri punine veličine Kristove« (Ef 4, 13). Milost krštenja, po kojoj čovjek postaje član Božjega naroda i podložnik Crkve kao organizacije na kulturnom području, nije dovršena stvarnost ni dogotovljena zbilja. I kršćanin je kao milosno biće dan u nedogotovljenosti. On treba da se istom dogotovi. On se tek mora zbiti kao onaj koji je obdaren milošću. Biti kršćanin znači zbivati se. Ni on kao ni čovjek uopće, ne može živjeti u zraku bez veze sa zemljom i s ovozemnim životom. I on se, ukoliko nosi milost, mora ostvariti u prostorno—vremenskom i utjeloviti u materijalnom svijetu. Civilizacija, kultura, znanost, ekonomija, tehnika i ostali ovozemni oblici utjelovljeni su izrazi kršćanske egzistencije, po kojima se kršćani milosno razgrađuju. Ne raste čovjek u milosti samo u Crkvi, primajući sakramente, nego i u svijetu, obavljajući svoje ovozemno zanimanje. Po ovozemnom zanimanju se kršćaninova sloboda, dignuta u milosni red, dalje utjelovljuje i dovršava u vidljivom svijetu. Milost mu se zato i daje da bi mogao ovozemnu povijest milosno obraditi. On je zato i eshatološko biće jer se kroz povijest i prolazna povijesna zbivanja, kroz koja putuje, ostvaruje s nadom u slavni Kristov dolazak. I ako je Crkva eshatološka zajednica, to je u prvom redu u ime vjernika laika, po kojima je ona kao Božji narod prisutna u povijesti. Organizacija nema povijesti niti ona putuje, a s paruzijom će prestati pa, prema tome, u njoj kao takvoj nema ni eshatološke nade. I Crkvu kao Božje kraljevstvo treba shvatiti u istom smislu kao Božji narod u ovozemnom zbivanju koje nastoji podložiti Božjoj volji kao gospodaru cjelokupnog ovozemnog zbivanja.